

Τι ζητάμε από την τέχνη, τι ζητάμε απ' τη ζωή μας ; ¹

Κωστή Τριανταφύλλου

Η μεγαλύτερη γυναίκα καλλιτέχνης είναι η μητέρα μου, μπήκε στην σχολή Καλών Τεχνών της Αθήνας, είχε καταπληκτικό κλασσικό σχέδιο και σταμάτησε να ασχολείται όταν επρόκειτο να με γεννήσει. Αυτό κι αν είναι Τέχνη. Γεννήθηκα με δίπλωμα/πιστοποιητικό γνήσιου έργου τέχνης! Όχι, γεννήθηκα κληρονομικό δικαίωματι καλλιτέχνης! Γιατί: Αυτό - Είναι . Είναι η μεγαλύτερη γυναίκα της ζωής μου. Ναι, θα μπορούσε να είναι μια μεγάλη καλλιτέχνης. Λίγες γυναίκες μπήκαν τότε στην σχολή, αλλά ελάχιστες, μετρημένες στα δάχτυλα ενός χεριού, συνέχισαν. Άρα εδώ ήδη μιλάμε για ανδρική παρουσία στην τέχνη. Αργότερα, υπήρξε μια άνοδος της γυναικείας ευαισθησίας. Εδώ και κάποιες δεκαετίες αυτό που υπάρχει είναι επαγγελματισμός κακώς εννοούμενος , για μια συγκρότηση βιογραφικού, οι ρόλοι αντικαθρεφτίζονται μέσα από σχέσεις εξειδικευμένες και τα ονόματα έρχονται και παρέρχονται όπως οι λιακάδες σ' ένα δελτίο καιρού.

Εάν αντιληφθούμε την ζωή σαν ένα κομμάτι της τέχνης - σε ποιόν κάνουμε κακό; Ποιόν βλάπτει το να γίνει « η καθημερινή ζωή τέχνη »; Το αντίστροφο, εάν ένα κομμάτι καθημερινότητας μπει μέσα σε ένα μουσείο γίνεται αυτόματα τέχνη; Γιατί στη μια περίπτωση αποτελεί ρητορικό σχήμα -ενώ στην άλλη γεγονός; Το πραγματοποιήσιμο και το μη δυνάμενο να πραγματωθεί; Μήπως η ζωή του καλλιτέχνη γίνεται τέχνη; Έστω, ανάγοντας φαντασιακά την πραγματικότητα σε ένα φανταστικό μουσείο ή εργαστήριο; Τα έργα του γίνονται σε σχέση με την ζωή του ή σε σχέση με άλλα έργα τέχνης ή σε σχέση με την ιστορία της τέχνης ή σε σχέση με τον τρόπο ανάγνωσης της σύγχρονης προβληματικής ή σε σχέση με την αγορά, την μόδα, τον έμπορο, τον επιμελητή; Η ζωή των έργων είναι δεδομένο πως δεν ανήκει στον καλλιτέχνη -πόσοι επιμελητές δεν προσπαθούν να εκθέτουν μόνο πεθαμένους καλλιτέχνες, οπότε τα έργα τους να είναι στην ανεξέλεγκτη διακριτική τους ευχέρεια να παρουσιαστούν με οποιοδήποτε τρόπο!

Ποιητές προσδιόρισαν κινήματα τέχνης - σήμερα που δεν υπάρχουν πια κινήματα, χρηματιστές, συλλέκτες, επιμελητές πιάνουν τον σφυγμό της επιτυχημένης συναλλαγής; Υπάρχουν περίοδοι όπου το ζητούμενο είναι ο επαναπροσδιορισμός της τέχνης, ιδιαίτερα στην αρχή του 20^{ου} αιώνα έως και την δεκαετία του 60, υπάρχουν όμως και μεταβατικές περίοδοι όπου η χρηματική συναλλαγή κυριαρχεί και υποκαθιστά τις αξίες που ενυπάρχουν σε μια κοινωνία - έτσι και σε ένα έργο τέχνης.

¹ Ο Κ. Τ. είναι εικαστικός καλλιτέχνης και ποιητής. Τα έργα του από την δεκαετία του '80 έχουν χαρακτηριστεί από τον κεραυνό που βάζει μέσα στην τέχνη, σαν ιδέα αλλά και σαν φυσική παρουσία έκρηξης και ήχου. Αυτό το κείμενο είναι η εισήγησή του στο στρογγυλό τραπέζι με θέμα το βιβλίο της Cynthia Freeland, *Μα είναι αυτό τέχνη;* (Αθήνα, Πλέθρον, 2007), στο Σύλλογο Ελλήνων Αρχαιολόγων , το 2009, υπό την αιγίδα του Athens Fringe Festival, Αθήνα .

Το ερώτημα τι είναι τέχνη έρχεται να το απαντήσει ο καλλιτέχνης, ο οποίος σήμερα βρίσκεται να έχει μικρότερη σημασία από τον επιμελητή, το διευθυντή ενός μουσείου και φυσικά το συλλέκτη. Ο καλλιτέχνης το απαντάει με το έργο του, το οποίο αν δεν το βάλει σε εκθέσεις ο επιμελητής, αν δεν το κρεμάσει ο διευθυντής του μουσείου αν δεν υποστηριχθεί από το συλλέκτη, αν δεν σπρωχτεί από ενδιάμεσους ανεξάρτητους φορείς στα εξώφυλλα των μοδάτων περιοδικών, αν δεν γυρίσει στις απανταχού μπιενάλε –θα μείνει στο εργαστήριο του καλλιτέχνη για την πιθανή ανακάλυψη από κάποιον ερευνητή. Ποιός είναι αυτός που απαντάει σε αυτό το ερώτημα. Ο θεατής, ο καλλιτέχνης, ο διευθυντής Μουσείου, ο επιμελητής;

Ο ετερόνομος τρόπος ζωής μας έφερε σε τέλος δημιουργικής διαδρομής, διαλόγου κι επικοινωνίας και πλέον το αφασιακό, το αδιάφορο και το ατομικιστικό κυριαρχεί. Ο ετερόνομος *τρόπος* παραγωγής τέχνης φέρνει τέλος στην φαντασία και στην δημιουργική σχέση με την πραγματικότητα. Παρ' όλη την αύξηση παραγωγής τέχνης και θεάματος *αυτός ο τρόπος* δεν είναι άλλος από την παραγωγή που εγγράφεται σε μια ετερόνομη συμπεριφορά. Όσο για την έκφραση *Αυτό μου αρέσει* ή *δεν μου αρέσει* ή και *γιατί έτσι μου αρέσει* είναι καθήλωση στην βρεφική ηλικία ή επαναφορά αυτής της ηλικίας στον δημόσιο σχολιασμό. Φυσικά δεν είναι τίποτα άλλο πέραν της καταναλωτικής αγωγής.

Και γιατί εγώ νοιάζομαι όχι γι' *Αυτό* αλλά για την τέχνη και θέλω να προσπαθήσω να της δώσω νόημα; Θέλω να θυμίσω πως έχω πει πολλές φορές όχι στο να συμμετάσχω σε ομαδικές αλλά και σε ατομικές σε αίθουσες τέχνης, όταν οι προϋποθέσεις για το έργο μου δεν είναι οι κατάλληλες. Έχω δε εκθέσει/παρουσιάσει έργα μου, που φέρουν και αυτά τους ηλεκτρονικούς μου κεραυνούς σε εξωτερικό χώρο, και σε μη οριοθετημένους/προσδιορισμένους χώρους σαν ειδικούς χώρους τέχνης και υπήρξε επικοινωνία με τον θεατή. Το ηχητικό ξάφνιασμα έφερνε και την πρόσκληση να το δουν. Γιατί ζήτησα στον εαυτό μου κεραυνούς; Γιατί άρχισα να μιλάω με τους κεραυνούς, γιατί τους παρουσίασα; Γιατί ταυτίζομαι με αυτά τα έργα και χάνομαι μέσα τους, όταν τα κοιτάω ώρες ολόκληρες μαγεμένος; Γιατί μου αρέσει να βλέπω περαστικούς να σταματάνε και να τα χαζεύουν αρκετές στιγμές της ζωής τους; Σε κάποια παράθυρα που τα είχα βάλει, ήταν ενδιαφέρον πόσο ο ένας τα έδειχνε και τα σχολίαζε στον άλλον. Γιατί;

Θα σας διαβάσω ένα κείμενο για τους κεραυνούς μου που μπορεί να απαντάει σε περισσότερα ερωτήματα. Έτσι, λοιπόν:

Ο άγνωστος X σε αόρατη αποστολή.

Ζούμε σ' έναν κόσμο που θεωρούμε πως *εκμοντερνίζεται*, αν αυτό είναι η αναμενόμενη συνέχεια της Αναγέννησης, πως εξελίσσεται η τεχνολογία, η τέχνη, η γνώση, η ανθρώπινη ελευθερία και πως οδηγεί σε μια κοινωνία χειραφετημένη από την άγνοια, τη φτώχεια, τη μονοκρατορία ιδεολογιών και μακριά από φανατισμούς.

Όμως αυτό που βλέπουμε γύρω μας δεν είναι αυτό που θα θέλαμε να έχει πραγματοποιηθεί και τελικά δεν είναι πρόοδος του ανθρώπου, αλλά επί μέρους εξελίξεις υποταγμένες στην κοινωνική δεοντολογία διαχείρισης της παραγωγής. Μικρό παράδειγμα η γενετική *εξέλιξη* με τα σημαντικά ευρήματα και η χρησιμοποίησή της για μεταλλαγμένα τρόφιμα, για να μπορεί ο δείκτης τιμών να ικανοποιεί τις πληθωριστικές κρίσεις της σύγχρονης οικονομίας. Κι όπως λέει ο Lyotard, *σήμερα δεν αισθάνεται κανείς ένοχος για το ότι είναι απαίδευτος και ζει μέσα στην άγνοια*. Και ποιο ήταν το επιχείρημα της πλειοψηφίας του γερμανικού λαού για τα στρατόπεδα εξολόθρευσης και το Άουσβιτς; Δήλωσαν άγνοια.

Σήμερα λοιπόν που *αυτό το μοντέρνο* θέλει να χρησιμοποιεί έννοιες παγκοσμιοτήτας (διάβαζε απόλυτη και μονοκρατορική άποψη), όπου έχουμε τίτλους εκθέσεων όπως *Global Vision* - παγκόσμια οπτική δηλαδή, την οποία εκ φύσεως έχουν παγκόσμια μόνον οι τυφλοί - το να *ψάξουμε* τον ρόλο της τέχνης σημαίνει πως *ψάχνουμε* έναντι της σκόπιμα παγκοσμιοποιημένης ιδεολογίας (διάβαζε ταυτολογικής και ισοπεδωτικής ιδεολογίας). Δηλαδή *ψάχνουμε* με τον δικό μας τρόπο αντίληψης και πέρα από συντηρητικές συντεταγμένες ανάγνωσης της αναγκαιότητας ύπαρξης της τέχνης.

Ο άνθρωπος που *αποκτάει φτερά*, που *κλέβει από τους θεούς τη φωτιά*, γινόταν κατά περιόδους πρότυπο ζωής, ήταν όμως πάντα πρόκληση! Ο Δαίδαλος είναι ο τύπος του καλλιτέχνη που φέρει ικανότητες όσο αρχιτεκτονικής τόσο και γλυπτικής, ακόμη κι εφευρέτης μηχανικών μέσων! Στο δε *Μένονα* του Πλάτωνα τα γλυπτά του χαρακτηρίζονται ως *έμψυχα*. Από τον πανεπιστήμονα Αριστοτέλη στους εγκυκλοπαιδιστές έως την σημερινή μορφή ειδίκευσης κι ανάλυσης που έχει πάρει η επιστήμη, ο άνθρωπος ζητάει λύσεις ανάλογες του εκάστοτε κοινωνικού γίνεσθαι. Έτσι από τον Δαίδαλο στον Λεονάρντο έως τους σημερινούς καλλιτέχνες, βλέπουμε περιόδους αναλαμπών, όπου τα όρια διαπλατώνονται κι απελευθερώνεται η δημιουργική δράση. Ο άγνωστος Χ ελλοχεύει ως φορέας δημιουργικής έφεσης. Διασχίζοντας τις διαδρομές της τέχνης στις χαρτογραφημένες περιοχές, περνάμε από όλες τις μορφές τέχνης και συναντάμε τόσο τις εμπορικές περιοχές όπου οι έμποροι πουλάνε την *έξυπνη*πραμάτεια τους, όσο και εκείνες του ονείρου και της έρευνας όπου δεν *παράγονται εικόνες και ποιήματα* -αλλά ασκείται η ποιητική αίσθηση και το δημιουργικό φαντασιακό πραγματώνεται, χρησιμοποιώντας όσο την γραφή τόσο την εικόνα ή την αναπνοή ή τον ηλεκτρισμό ή την έννοια Χ.

Ο παράγων *άγνωστος Χ* εξάσκησε τη σκέψη και βοήθησε στην αντίληψη κι ανάγνωση του εσωτερικού κι εξωτερικού περιβάλλοντος του ανθρώπου. Το ζητούμενο άγνωστο τροφοδότησε τη δημιουργική έκφραση και ανέπτυξε μορφές που βοήθησαν στην κατάκτηση δεδομένων. Τα δεδομένα μπολιάστηκαν με τον παράγοντα Χ και για τα *άγνωστα* αυτά δεδομένα της σκέψης χρειάστηκε η έρευνα. Η έρευνα κι ο επαναπροσδιορισμός της από την ανακάλυψη, είναι μια πορεία που δίνει λόγο ύπαρξης ερευνητικής.

Μέσα από τις ιδεολογίες και τις θεολογικές τους προεκτάσεις όλα βρίσκουν μια έμπιστη λύση. Μέσα στο άγνωστο ταξίδι Χ η τέχνη πάντα επαναπροσδιορίζεται φαντασιακά. Όταν ο Χ εισβάλει στην τέχνη τότε γίνεται Χ+. Είναι παράγων ανατροπής και ανανέωσης. Αυτό βέβαια μπορεί να ισχύσει, όταν αυτός ο άγνωστος δεν υποδύεται έναν γνωστό, που ανήκει στον υπερθετικό βαθμό του λόγου και προτάσσει τελεολογικές λύσεις για ανάπτυξη θεολογικών πρωτοβουλιών κι όταν αυτός ο άγνωστος δεν εξοστρακίζεται εν όψει ενός "τέλειου" πολιτειακού συστήματος κι όταν αυτός ο άγνωστος δεν γίνεται ιδεολογικό κατασκεύασμα για παραπλάνηση των ανθρώπινων διαφορών σε γένος, φυλή, σκέψη, ιδιοσυγκρασία - αλλά φορέας ενός συνολικού προτάγματος του ανθρώπινου γένους. Ο άγνωστος Χ αναγνωρίζεται στην *διαφορά* και στον *άλλον* που, αν δεν επικοινωνήσουμε μαζί του, δεν θα γνωρίζουμε το άγνωστο που φέρει την ζωή και διεκπεραιώνει τα όριά της. Ο άγνωστος Χ κατασκευάζει λαβυρίνθους για να γίνει το άγνωστο γνωστό -να βρει τις διαδρομές.

Κάθε ξεπέραςμα των ορίων εμπεριέχει κίνδυνο. Παίρνοντας όμως αυτό το ρίσκο εμπλουτίζουμε τον διάλογο. Ο επαναπροσδιορισμός των ορίων θέτει τα καινούρια ενδιαφέροντα και τα ερωτήματα που γεννιούνται προ των πυλών του κοινωνικού διαλόγου. Ο δημόσιος διάλογος, όταν γίνεται, αντικαθρεφτίζει όχι μόνον το που μπορεί να πραγματοποιηθεί, τη χρονική στιγμή που αυτός ξεκίνησε αλλά φυσικά και τις κοινωνικές δυνάμεις που συμμετέχουν σ' αυτόν. Έτσι είναι εύκολο να πούμε πως η σχέση τέχνης - ηθικής είναι ένας διάλογος που έχει περιλάβει και καταγράψει σκέψεις, ερωτήματα και απαντήσεις. Όμως η γενετική επιστήμη και η ηθική δεοντολογία, σε ό,τι αφορά στην ανθρώπινη γενετική παρέμβασή της, είναι μια ανοιχτή συζήτηση. Για να καθορίσουμε τον διάλογο πρέπει να προσδιορίσουμε τα όριά του και να τον αφήσουμε σε μια δημιουργική ανάπτυξη, να τα ξεπεράσει και να τα επανατοποθετήσει όσες φορές το θεωρεί αναγκαίο γενεσιουργό αίτιο. Όντας ο διάλογος μέρος της επικοινωνιακής περιπέτειας του ανθρώπου, προσπαθεί να χαράξει δρόμους ενδιαφέροντος παράλληλους ή επάλληλους που μπορεί να μην συναντηθούν ποτέ - αλλά αν αυτό συμβεί, τότε ο διάλογος θα είναι εδραιωμένος σε ουσιαστικές προτάσεις, απελευθερωτικές του ανθρώπινου δυναμικού. Για ν' ανακαλύψουμε πρέπει να θέλουμε να χαράξουμε περιοχές έρευνας και να τις διασχίσουμε πολλές φορές για να επισημανθεί το πρώτο μονοπάτι στο απάτητο φρέσκο έδαφος. Ο πολιτισμός εμπεριέχει όλες τις μορφές γνώσης και τρόπους απόκτησης, επιστημονικής και λαϊκής, επαγγελματικής κι εμπειρικής από όλες τις γεωγραφικές περιοχές της γης. Έτσι, αν αυτοί που προσδιορίζουν την πολιτιστική φυσιογνωμία αλλά και την επιστημολογική ηγεμονία του σημερινού λεγόμενου προηγμένου κόσμου δεν δεχτούν αυτή την διάχυση και ρευστότητα, αλλά κλειστούν στα στενά δικά τους σύνορα, θα είναι υπό αμφισβήτηση .

Ο ψηφιακός κόσμος της ηλεκτρονικής εποχής περιέχει τόσους μύθους όσο κι οι παλιότερες κοινωνίες. Από αιώνα σε αιώνα οι μυθολογικές βαλίτσες ταξίδεψαν σαν ένα μυστικό επιβίωσης, που έρχεται σε μας σήμερα, παρ' όλη την πληροφορική εξέλιξη και τις νέες τεχνολογίες, με το ίδιο περιεχόμενο. Μύθοι επιβίωσης λοιπόν και νέες τεχνολογίες συνθέτουν ένα νέο τρόπο επικοινωνίας και ζωής; Αλλάζουν το συνολικό αίτημα ζωής του απελευθερωμένου και συνειδητοποιημένου άνθρωπου; Η ηλεκτρονική τεχνολογία αναπτύσσεται, η ψηφιοποίηση της πληροφορίας έφερε ακόμα και την έρευνα της *εικόνας* σε πρακτική εφαρμογή με μεγάλες δυνατότητες συνδυασμών πληροφορίας με δημιουργικές προεκτάσεις - τα αποτελέσματα που γεννιούνται είναι μιας άλλης πραγματικότητας! Όλα τα διάμεσα μπορούν να αναπτύξουν την δημιουργική ανθρώπινη κατάθεση, αν γίνουν απελευθερωτικοί φορείς της συλλογικής συνείδησης και πάρουν θέση ιστορικής παρέμβασης. Όταν η συλλογική πνευματικότητα της κοινότητας είναι ποιότητας, αυτή η ανθρώπινη ομάδα μπορεί να γράψει την δημιουργική ιστορία της ανθρωπότητας. Μήπως ο άνθρωπος που ζητάει την ομορφιά και τον πολιτισμό είναι μια φράση που ανήκει σε έναν ασθενή που χρειάζεται θεραπεία;

Μήπως έχουμε ξεχάσει πως, αν δεχόμαστε ένα σύστημα, αυτό της πληροφορικής για παράδειγμα, είναι για να φέρει κάποιο αποτέλεσμα στην παραγωγή και όχι ο ανθρώπινος εγκέφαλος να συρρικνωθεί στο ψηφιακό ιδεώδες ενός λογισμικού προγράμματος! Εάν κάτι γίνεται αποδεκτό και δεν ζητιέται η ανατροπή του είναι γιατί είναι αποτελεσματικό. Έτσι, για παράδειγμα, η ελεύθερη αγορά και η διεθνής λογική της έχει επιτρέψει στους 80 πιο πλούσιους ανθρώπους του πλανήτη να διαθέτουν περισσότερα χρήματα από το ακαθάριστο εθνικό προϊόν της Κίνας. Αυτό βέβαια δεν θα μπορέσει να συνεχίσει να υπάρχει, αν οι Κινέζοι τελικά δεν οδηγηθούν σε ευημερία ή έστω σε δίκαιη κι ισορροπημένη ευημερία κι ανάπτυξη ή σε κάποιο ανάλογο θετικό αποτέλεσμα. Επειδή υπάρχει τεχνολογική ανάπτυξη κι επιστημονική εξέλιξη κι υστερία μαζί, αυτό δεν σημαίνει πως περνάμε μια περίοδο συνολικής ανθρώπινης προόδου. Δεν σημαίνει πως με την ανακάλυψη της τυπογραφίας δημιουργήθηκαν μεγάλοι συγγραφείς, ούτε πως η ανυπαρξία της εμπόδισε τον Αριστοτέλη να γράψει τόσα βιβλία σε μια τέτοια ευρεία γκάμα πραγμάτευσης από τα μετεωρολογικά έως την ποιητική. Εξ άλλου αυτός ο οργανωμένος ψηφιακός νοητός χώρος, μήπως δεν είναι απόρροια της οργάνωσης ενός *ειδικού τμήματος* μόνον της ανθρώπινης φαντασίας; Ο ηλεκτρονικός πολιτισμός μας για την ώρα έκανε έξυπνες τις μηχανές. Πόσο ταιριάζει αυτή η λέξη για να χαρακτηρίσουμε τον αιώνα που τέλειωσε, δηλαδή έξυπνος αιώνας και κατά προέκταση έξυπνος άνθρωπος; Η φωτονική φωτιά που καίει μέσα στις οθόνες στο σπίτι μας συνεχίζει την αρχέτυπη λογική της *φωτιάς στο σπίτι* προσφέροντας επιπλέον την ζεστασιά της λάμψης της τεχνητής ευφυΐας των υπολογιστών; Είναι το ίδιο πρωτόγονο ένα χτεσινό γκράφιτι, ένας σχεδιασμός στα προϊστορικά σπήλαια και μια ανάλογη χειρονομία ή επεξεργασία μ' ένα σχεδιαστικό πρόγραμμα στην νέα

μας σπηλιά, τον υπολογιστή του σπιτιού μας; Όσο κερδισμένη βγαίνει η τέχνη από τα τεχνολογικά υλικά τόσο και αυτά τα ίδια γίνονται πιο έξυπνα και δημιουργικά στα χέρια καλλιτεχνών. Η ανάγνωση του κόσμου σαν ολότητα, που δίνει δικαίωμα στον λόγο της τέχνης να υπάρξει, θέλει να κάνει έναν *κόσμο τέχνης* την πολύμορφη πραγματικότητα. Η τέχνη πραγματεύεται το άγνωστο, αναδεικνύοντας κρυφές πλευρές και δυσεύρετες αλήθειες, για ν' αναδείξει το ουσιώδες ανεξήγητο ή το τυχαίο ωραίο.